

NADOMESTNA KOMUNIKACIJA ZA PRIPRAVO NA VŠOLANJE

V okviru podprojekta je bilo izvedeno:

- priprava strokovnih podlag za delovni zvezek za poučevanje nadomestnega jezika;
- oblikovanje drugih pripomočkov za nadomestno komunikacijo za pripravo na všolanje.

Vsebina in aktivnosti podprojekta

Ljudje, ki imajo težave s komuniciranjem, so lahko popolnoma izključeni iz ožje in širše sredine ter vsakdanjih socialnih interakcij. Frustracije takih ljudi so zaradi nemoči vzpostavitve medčloveškega stika pogoste, vsakodnevne in lahko vodijo do socialno nesprejemljivega vedenja ali zapiranja vase. Še huje je seveda, če je nezmožnosti govorjenja pridružena še nezmožnost razumevanja govora.

Med nami in z nami pa živi veliko ljudi, ki sploh niso zmožni komunikacije iz različnih razlogov. Težke motnje v govorno-jezikovni komunikaciji so značilna posledica motenj delovanja centralnega živčnega sistema, ki nastanejo zaradi poškodbe ali bolezni možganov. Nastanejo lahko v obdobju pred razvojem komunikacije ali pa prizadenejo človeka, ki je imel komunikacijo že razvito, npr. po kapi, hudi možganski poškodbi (prometne in delovne nesreče), pri parkinsonovi bolezni, multipli sklerozi, možganskih tumorjih ipd. Če obstaja možnost neverbalne komunikacije, je stanje občutno lažje, če pa te možnosti ni, lahko pomagamo prizadetim osebam z enim od poznanih simbolnih sistemov. Za negovoreče poznamo več takih sistemov: »Picture Communication Symbols«, »Minspeak«, »Bliss Symbols«, »Worldsign Language« in še nekaj podobnih (slikovni, simbolni, realni, abstraktni sistemi). S tovrstnimi sistemi podporne, nadomestne oz. alternativne komunikacije, s katero lahko ljudem s popolno

nezmožnostjo govora omogočimo boljše kakovost življenja, pomagamo pri izgradnji pozitivne samopodobe in odločanju o samem sebi.

Če govorimo o govoru, moramo govoriti tudi o jeziku. Govor kot semantični in komunikacijski sistem ter jezik kot znakovni arbitrarni sistem sta povezana, ne pa istovetna. Govor je torej jezik v delovanju in vedno deluje v kontekstu individualne zavesti. Zaradi tega se realizira na subjektivni osnovi in se tako razlikuje od jezika, ki je objektivna družbena tvorba.

Pomembno je, da se jezika lahko naučijo tudi mentalno prizadeti otroci, saj se pri njih jezik razvija na enak način kot pri normalni populaciji. Sintaksa sicer šepa, razumejo pa poimenovanje stvari, torej nizka inteligenca ne pomeni hkrati ogrožanje jezika.

Pri težko gibalno oviranih otrocih, ki so obenem tudi govorno prikrajšani, vendar imajo dovolj razvite intelektualne funkcije, je omogočeno izobraževanje po rednih ali prilagojenih programih. Pri uporabi nadomestne komunikacije morajo vsi sogovorniki otroka govorno spremljati in tako pustiti odprto možnost za usvajanje govora kot nosilca pomena. V preteklosti je bil govorjeni jezik obravnavan kot naravna oblika sporazumevanja in vse nadomestne oblike so bile odklonjene z argumentom, da preprečujejo usvajanje verbalnih sposobnosti, kar se je nato v praksi izkazalo kot napačno.

Pri uporabi nadomestne komunikacije morajo biti izpolnjeni nekateri pogoji:

- sistem moramo sproti prilagajati vsakemu posamezniku;
- vedeti moramo, kdo, kje in zakaj bo uporabnik uporabljal svoj sistem;
- določiti je treba posamezno komunikacijsko okolje;
- na začetku, ob uvajanju sistema, uporabimo čim več konkretnega materiala;
- uporabniku postavljamo kar najmanj zahtev;
- nadomestni sistem naj se razvija v analogiji do govorjenega jezika;
- vsak sistem naj omogoča prehod h kompleksnejšim sistemom;
- določiti in zapisati je treba teme za scenarije za določena okolja;

- izbrati posamezne besede in dobiti vpogled v vrednost določenih besed;
- določiti je treba stavke ali fraze, kar mora biti hitro, t. i. »One shot«;
- sistem morajo poznati in uporabljati tudi svojci, učitelji, vzgojitelji, spremljevalci in ga vsakodnevno uporabljati;
- delo mora potekati kontinuirano;
- obstajati mora naklonjenost terapevta oz. svojcev do uporabnika nadomestne komunikacije in sistema samega.

Slikovni komunikacijski simboli Mayer-Johnsonove je sistem, ki je v Sloveniji trenutno najbolj uporabna uradna metoda NAK, prenesena iz Kanade. Uporabljajo jo predvsem centri za različne vrste rehabilitacije, habilitacijski pomen pa ima za ljudi, ki niso nikoli govorili. Zanje predstavlja pomembno orodje za učenje besed, jezika, jezikovnih pravil, tudi govora, torej jih usposablja za sporazumevanje z okoljem, npr. pri cerebralni paralizi.

Sistem »Picture Communication Symbols« je enostaven sistem NAK, saj temelji na realnih simbolih, sličicah, ki so razporejene v večjih ali manjših kvadratih na komunikacijski tabli, pritrjeni na invalidskem vozičku, komunikacijski knjigi, ki jo ima uporabnik stalno pri sebi, pozneje pa tudi v različnih komunikacijskih pripomočkih, (komunikatorjih, računalnikih).

Sistem uporablja za označevanje različnih kategorij, različne barve in številke. Oseba izbira po mrežnem sistemu, in to na različne načine. Če simbolov ne more kazati z roko, prstom, lahko za izbiranje uporablja različne vrste stikal, ki so lahko nameščena na različne dele telesa (roka, noga, glava, pogled ...).

Pomembna je razporeditev in velikost simbolov, kar se prilagaja posamezniku, njegovim potrebam in zmožnostim. Simbole, za katere ugotovimo, da jih oseba največkrat uporablja, postavimo tako, da jih najlažje doseže.

Nad simboli je zapis, besedno poimenovanje simbola, v kvadratke pa lahko zapišemo tudi črke, abecedo in številke.

Barvna označitev pomaga pri razlikovanju kategorij.

Besednjak je razdeljen na 6 skupin:

- pridevniki in prislovi – modra;
- osebe in osebni zaimki – rumena;
- vezniki, predlogi – bela;
- glagoli – zelena;
- socialno pogojene besede, rekla, fraze – roza;
- vrste samostalnikov – oranžna.

Poleg vsake kategorije moramo pustiti tudi nekaj praznih kvadratkov, da ob dodajanju novih ne bi preveč motili osnovnega reda simbolov.

Nadomestna komunikacija v vzgojno-izobraževalnem procesu

Otroci in mladostniki z gibalnimi motnjami in nezmožnostjo govora, vključeni v CIRIUS Kamnik, so prikrajšani pri pridobivanju življenjskih izkušenj, ki jih zdravi otroci spontano usvojijo. Take motnje so značilna posledica okvar centralnoživčnega sistema.

Program treninga NAK je treba oblikovati za vsakega otroka individualno. Upoštevati moramo komunikacijske potrebe otroka, njegove osnovne želje in interese, njegove komunikacijske sposobnosti, motorične sposobnosti za uporabo pripomočka, kognitivne sposobnosti in njegovo znanje oz. predznanje ter zaznavne sposobnosti.

K otroku učencu pristopamo timsko v okviru oblikovanja individualiziranega programa. V timu sodelujejo različni strokovnjaki našega Centra, po potrebi pa tudi zunanji sodelavci. V ožjem timu sodelujejo: starši, delavci šole in zdravstva, učitelj, vzgojitelj, logoped, delovni terapevt, fizioterapevt, računalničar ...

Otroci, ki so zelo počasni zaradi poškodb ali bolezni možganov, lahko izpadejo manj inteligentni, saj ne uporabljajo ustreznih strategij za povzemanje smisla iz nenehnega dotoka informacij iz okolja. Počasni so zato, ker se niso mogli naučiti osredotočiti pozornosti na ustrezne aspekte dražljajev oz. izključiti ali filtrirati očitno odvečne informacije. Od normalne populacije se torej ne razlikujejo le po sposobnosti učenja, ampak tudi po neučinkovitosti pri strategijah učenja.

Šolsko delo:

- Zaznavanje in postopno učenje osnovnih kategorij sistema.
- Poseben pomen za šolsko delo je trening povezovanja simbolov v sestavljena sporočila, povedi.
- Trening mora biti ciljno usmerjen, to pomeni, da mora otrok znati izraziti svoje potrebe in želje (pokaže s prstom ali pogledom ciljni simbol, smiselno odgovarja z DA ali NE, odgovarja z mimiko).
- Število simbolov se s šolskim delom večja, zato se tudi povečuje simbolni slovar v mapi ali pripomočku.
- Pouk mora potekati zelo nazorno in v miru, saj so ti otroci praviloma zelo prikrajšani za osebne izkušnje.
- Paziti je treba na čas dela, kdaj in koliko lahko otrok dela.
- Poseben pomen ima motivacija, ohranjanje pozornosti, stalno prilagajanje, potrpljenje in zmožnost empatije terapevta učitelja.

Na začetku poučevanja smo izdelovali komunikacijske mape pretežno ročno, s pomočjo fotokopij, barvanja, striženja in lepljenja. Vzporedno smo prevajali napise iz angleškega jezika v slovenščino in določene simbole preuredili za slovensko govorno področje.

Nato smo začeli uporabljati enostavna stikala in enostavne komunikatorje (Chat Box, Alpha Talker ...).

Razvoj komunikatorjev je pripeljal do elektronske oblike »Springboarda«, ki je že nudil več možnosti za sporazumevanje.

Razvili smo tudi program za NAK z imenom »Govorim tekoče« v več stopnjah. Program deluje v okviru programa »Boardmaker with Speaking Dynamically« za PC računalniški sistem. Računalniški program »Govorim tekoče« je nadgrajen z večjim številom simbolov za področje okoljske vzgoje, socialnih fraz, slovenskega jezika, matematike in angleščine za prvo in drugo triado.

Program je sestavljen iz osnovne table in različnih podtabel. Vsako področje se ob ukazu z miško ali različnimi stikali odpre v podtablo, na kateri uporabnik izbere ustrezen simbol. Tako lahko v kombinaciji simbolov in zapisa izrazi željeno sporočilo. Samo sporočilo se izpiše na ekranu računalnika in se lahko večkrat ponovi. Program omogoča, da se lahko govor izbrane osebe posname preko mikrofona v računalnik. Barvo glasu (moški, ženski, otroški glas) lahko prilagajamo želji uporabnika. Tudi različne ukaze, kot npr.: izbriši zadnji ukaz, izbriši vse, preberi, shrani, odpri, izhod ... učenec lahko upravlja sam.

Uporabnik lahko program upravlja z različnimi miškami, sledilnimi krogli (track ball) ali različnim izborom žičnih ali brezžičnih stikal. Možen je tudi priklop različnih vmesnikov, ki služijo kot smerne tipke ali kot simulacija miške.

Program omogoča, da sistem prilagajamo različni starostni skupini otrok. Služi tako za osnovno sporazumevanje z okoljem kot tudi za učenje simbolov na nižji stopnji osnovne šole.

1. Računalniški program: »Govorim tekoče«

2. Zapis s simboli

Z nadgradnjo programa, izborom ustrezne tipkovnice in slovarja pa program služi kot didaktični pripomoček pri opismenjevanju otrok. Namenjen je uporabnikom NAK kot tudi učencem s specifičnimi učnimi težavami na področju branja in pisanja, govora in jezika.

Besednjak je izbran v povezavi s šolsko snovjo, v njem so korenske besede, ki nudijo možnost večstranske uporabe. Vnos je opravljen po abecedi in pogostosti z dodatkom končnic za spregatve glagolov v vseh treh časih (predpretekli čas ni zajet). Istočasno pa služi kot didaktični pripomoček na področju slovenskega jezika za usvajanje slovnice in bogatenja besednega zaklada.

3. Ekranska tipkovnica slovenskem jeziku

3. Rdeča kapica v

Program je tudi močno motivacijsko didaktično sredstvo za učenje komunikacije preko računalnika. Ne nazadnje lahko služi kot didaktično orodje osebam z artikulacijskimi težavami na področju govora. S ponavljanjem določenih besed oziroma stavkov učenec ublaži ali odpravi govorno-jezikovno težavo. Sočasno pa se je s programom oblikoval tudi prvi učbenik in delovni zvezek za poučevanje NAK v slovenskem prostoru.

Delo je novost v slovenskem prostoru, saj je ustvarjen nov vzgojno-izobraževalni element, sistem nadomestne komunikacije, prilagojen šolskemu programu. Ne gre le za učenje komunikacije, ampak tudi za izvajanje obveznega programa, ki vsebuje več elementov jezika.

Delo je v prvi vrsti namenjeno poučevanju simbolov za negovoreče otroke. Prvim komunikacijskim elementom sledijo zahtevnejši elementi za področje jezika (glagol, samostalnik, pridevnik ...).

Namen in cilji

Naučiti predšolske in šolske otroke brez ekspresivnega govora osnovnega, simbolnega razumevanja in izražanja s pomočjo uporabe pripomočkov za NAK.

Opremiti otroke z ustreznimi pripomočki in jih usposabljeni za njihovo uporabo.

Izboljšati otrokom in mladostnikom kakovost življenja in jim omogočiti dostopnost do aktivnega vključevanja v programe vzgoje in izobraževanje.

Cilj projekta je bil izdelati delovni zvezek in učbenik hkrati za poučevanje nadomestnega jezika.

Vzporedni cilj je izdelati in uporabljati računalniški program za NAK.

Končni cilj predstavljajo avtomatizirana uporaba sistema, zmožnost zapisa besed oziroma simbolov, ki jih v mapi ni, predvsem pa samostojnost.

Uporabljene metode in oblike dela

Metode dela z otroki so na začetku pretežno individualne, pozneje učenje komunikacije v dvojicah ali skupini. Vsebine so podkrepljene s konkretnimi materiali in simboli.

Otroci potrebujejo različne tehnične prilagoditve pripomočkov. Pripomočki so individualno prilagojeni vsakemu otroku posebej.

Izdelava učbenika in delovnega zvezka za NAK.

Izdelava računalniškega programa za NAK.

Seminarji, delavnice in predavanja za starše, strokovne delavce v Sloveniji in zunaj nje.

Sodelovanje z ostalimi centri (strokovna skupina, srečanje uporabnikov NAK ...).

Rezultati in uporabnost

Uporaba računalniške tehnologije za učenje in komunikacijo v ožjem in širšem okolju.

Komunikacija na daljavo s pomočjo računalnika (videokonferenca).

Edukacija in usposabljanje različnih strokovnih delavcev in spremljevalcev za NAK.

Sprejem različnih skupin in posameznikov (pedagoška fakulteta, zdravstvena fakulteta, Centar za odgoj i obrazovanje Dubrava, Zagreb), predstavitev novosti na različnih kongresih.

Sodelujoči v podprojektu

Skupaj smo v pripravo in izvedbo vključili 21 gibalno oviranih otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami. Od tega so bili 3 predšolski otroci za NAK, ki so vključeni v okviru mobilne službe centra, in 18 šolskih otrok ter mladostnikov CIRIUS Kamnika.

V podprojektu sta skupaj delovali 2 strokovni delavki oziroma delavca CIRIUS Kamnik.

Strokovna skupina podprojekta: Staša Grča - Planinšek, Marina Kosmatin.